

Húszéves az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

December 10-én lesz húsz éve annak, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete — közel négy évi előkészület után — elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát. Az évforduló alkalmából az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlése 1968-at az Emberi Jogok Évének nyilvánította, és azt jelentős nemzetközi és nemzeti akciókkal ünnepli. Ennek a jegyében zajlott le április hó utolsó és május első napjaiban az Emberi Jogok Nemzetközi Konferenciája, amely főleg az apartheid és az 1948. évi nyilatkozat alapján kötött paktumok és egyezmények kérdésével foglalkozott. Hasonló megnyilvánulások még lesznek, és ilyen irányban növekvő érdeklődés nyilvánul meg számos ENSZ-tagállam politikai és társadalmi életében, irodalmában és tudományos tevékenységében is.

Az 1948. december 10-én Párizsban lezajlott szavazáson egyetlen tagállam sem mondott *nem*et, tartózkodó szavazatok azonban akadtak. Idővel feloldódtak a

---

AZ EMBERI JOGOK EGYETEMES NYILATKOZATA

TEKINTVE, hogy az emberi család összes tagjaival veleszületett méltóság és az őket megillető, egyenlő és elidegeníthetetlen jogok elismerése a szabadságnak, az igazságnak és a világ békéjének az alapja,

TEKINTVE, hogy az ember jogainak megtagadása és semmibe vevése barbár cselekményekre vezetett, melyek az emberiség lelkiismeretét megbotránkoztatták; és hogy annak a világnak a megteremtése, amelyben az emberek részeseivé lesznek a szólás és a hit szabadságának, megszabadulnak a terrortól és a nyomortól, az ember legmagasabb törekvésének nyilvánult,

TEKINTVE, hogy szükség van az ember jogainak jogi rendben biztosított védelmére avégett, hogy az ember ne kényszerüljön, végső menedékképpen, fellázadni a zsarnokság és elnyomatás ellen,

TEKINTVE, hogy szükség van a nemzetek közötti barátságos kapcsolatok fejlesztésének ösztönzésére,

TEKINTVE, hogy az Egyesült Nemzetek népei az Alapokmányban újra hitet tettek az ember alapvető jogai, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfi és a nő egyenjogúsága mellett, és kifejezésre juttatták elhatározottságukat a társadalmi haladás előmozdítására és, nagyobb szabadság mellett, a jobb életfeltételek meghonosítására,

TEKINTVE, hogy a tagállamok kötelezettséget vállaltak arra, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetével együttműködve, biztosítják az ember jogainak és az alapvető szabadságok általános és tényleges tiszteletben tartását,

kezdetben megnyilvánult ellenvetések is, és a Nyilatkozat szövege ma már történelmileg elfogadott, megszilárdult dokumentumnak tekinthető. Más a helyzet természetesen az emberi jogok ideológiai szférájában. Jellemző Jacques Maritain professzornak, a Nyilatkozat egyik elméleti előkészítőjének feljegyzése, hogy ti. az előkészítő bizottság tagjai meg tudtak egyezni abban, mi tekintendő emberi jognak, de azonnal szembekerültek egymással, ha arra a kérdésre kellett felelni: *miért?*

Ez a situáció bármennyire ellentmondásos is, bizonyos vonatkozásban útmutatás a kérdés elméleti megoldása felé. Az a tény, hogy valamennyi tagállam képviselői — hangsúlyozzuk: mind a tulajdonképpeni politikai képviselők, mind a szakemberek, tudósok — egyet tudtak érteni bizonyos jogi követelmények helyességét és egyetemes értékét illetően, jelzi: a követelmények többé-kevésbé *társadalmi értékek*. Az aztán már ideológiai elmaradottság és politikai osztálykötöttség kérdése, hogy egyik-másik doktrínér vagy államférfi az értékeket nem nyilvánvaló lényegükkel, hanem idealista spekulációkkal hozza összefüggésbe.

A társadalmi értékeket az ember mindennapi politikai-társadalmi tevékenysége során termeli, ezek az értékek abból leszűrt tanulságok. Az emberek tudatosan vagy önkéntelenül felvetik maguknak a kérdést: ilyen vagy olyan elv vagy magartás hasznos-e a természetileg vagy társadalmilag adott igényeik és törekvéseik előmozdítására? Ha a válasz igenlő és általános jellegű, az ember leglényegesebb szükségleteit és óhajait fejezi ki — az általános társadalmi és egyéni fejlődés irányába mutat, s az érték általános emberi jelleget kap. Már csak az hiányzik, hogy a társadalmi tudat kifejezze azt az igényét is, hogy az illető érték jogi védelemhez jusson, jogilag is releváns legyen, s az általános emberi érték mint emberi jog jelenjék meg. Így vált a történelmi tapasztalatok alapján — a haladó mozgalmak eredményeként — emberi joggá az egyenlőség, fajra, nemzetiségre, nemre való tekintet nélkül, a szabadság, amelynek jogilag is szentesített megnyilvánulási formái a szólásszabadság, a lelkiismereti szabadság, a szervezkedési és gyülekezési szabadság. S a munkához, a tanuláshoz, általában a kultúrához való

TEKINTVE, hogy az említett jogokra és szabadságokra vonatkozó közös fel fogásnak elsőrendű jelentősége van e kötelezettségek maradtalan teljesítése tekintetében,

A KÖZGYŰLÉS AZ EMBER JOGAINAK JELEN NYILATKOZATÁT az összes népek és az összes nemzetek által megvalósítandó közös eszménynek nyilvánítja avégből, hogy minden egyén és a társadalom minden szerve, állandóan szem előtt tartva ezt a NYILATKOZAT-ot, törekedjék, oktatás és nevelés útján, fejleszteni e jogok és szabadságok tiszteletét, valamint nemzeti és nemzetközi intézkedések révén biztosítani általános és hatékony elismerésüket és alkalmazásukat mind a tagállamok saját népeinek, mind a jogszolgáltatásuk alá helyezett területek népeinek körében.

1. szakasz. Az összes emberi lények szabadnak, méltóságban és jogokban egyenlőnek születnek. Értelemmel és lelkiismerettel vannak felruházva és egymás közt a testvériség szellemében kell viseltetniök.

2. szakasz. A jelen NYILATKOZAT-ban meghirdetett összes jogokat és összes szabadságokat gyakorolhatja mindenki, bármely, de különösen a faji, a bőr színe szerinti, a nemi, a nyelvi, a vallási, a politikai véleményben vagy bármely egyéb véleményben megnyilvánuló, a nemzeti vagy társadalmi eredeten alapuló, a vagyoni, születési vagy bármely más helyzet után igazodó megkülönböztetés kizárásával.

Továbbá, semmiféle megkülönböztetés sem alapozható annak az országnak vagy területnek a politikai, jogi vagy nemzetközi helyzetére, amelyben az illető személy honos, legyen ez az ország vagy terület független, gyámság alatt lévő, önkormányzattal nem rendelkező vagy szuverenitásában bármiképpen korlátozott.

3. szakasz. Minden egyénnek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.

jog, a fizetett szabadsághoz, az öregségi biztosításhoz és természetesen, nem utolsó sorban a békéhez való jog.

Az emberi jogok modern, tudományos értelmezése előtt évszázadokon át szinte kötelező volt az emberi jogokat is a természetjoggal magyarázni. A természetjogi szemlélet genealógiája visszanyúlik az antik görög és római bölcselőkig és a társadalmi, politikai rendszerek fejlődési szakaszai szerint a legkülönbözőbb politikai és társadalmi törekvések igazolásául szolgált. Arisztotelész „természetből adott”-nak tekintette a rabszolgaságot, Seneca az emberek közös természetének jegyében hirdette, hogy a rabszolga is sorstárs. Haladóbb korszakában a feltörekvő burzsoázia a természetjogot — amelyet az emberi értelem sugalmaz — hívta tanúnak a feudalizmus korlátozottsága, kötöttségei, az önkényuralom ellen. A természetjogi gondolkodás ma sem vonult vissza teljesen sem a filozófiából, sem a jogelméletből. Mindenesetre megtorpan az emberi jogok történelmi magyarázata és e jogoknak a társadalmi értékekhez való kapcsolása előtt, de amint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának előkészületei tanúsítják, még jelen volt a tárgyalótermekben, és megnyilatkozik az emberi jogok utólagos értelmezésében is.

Az emberi jogok törvényhozási szentesítésének történetét Virginia alkotmányos nyilatkozatától (1776) származtatják, ámbar van olyan felfogás is, amely visszavezeti az angol Petition of Rights-hoz és a Habeas Corpushoz. Mindenesetre Virginia nyilatkozata, amelyet (kettő kivételével) sorra átvettek a szabadságukért harcoló többi amerikai gyarmatok is, alkalmazta először hivatalosan az emberi jog nyelvezetét és mondta ki ugyancsak első ízben, hogy minden ember természeténél fogva egyenlő, szabad és független és bizonyos veleszületett (elengedhetetlen) jogokkal rendelkezik, amelyekről semmiféle szerződéssel nem foszthatják meg utódaikat, amikor társadalmi állapotba lépnek. Az emberi jogok történelmének legkiemelkedőbb okmánya a francia forradalom nyilatkozata volt. (*Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata — 1789.*) A Nyilatkozat a feltörekvő burzsoázia kátéja, amely éppen ezért mérhetetlen hatással volt Európa többi országának

---

4. szakasz. Senki sem tartható rabszolgaságban vagy szolgaságban; tiltott a rabszolgaság és a rabszolgakereskedelem minden formája.

5. szakasz. Senki sem vethető alá kínzásnak, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak.

6. szakasz. Mindenkiné joga van ahhoz, hogy jogi személyiségét mindenütt elismerjék.

7. szakasz. Mindenki egyenlő a törvény előtt és megkülönböztetés nélkül joga van az egyenlő jogvédelemhez. Mindenkiné egyenlő joga van a védelemhez a jelen NYILATKOZAT-ot sértő bármely megkülönböztetéssel szemben és az ilyen megkülönböztetésre irányuló bármely kihívással szemben.

8. szakasz. Minden személynek joga van az illetékes nemzeti jogszolgáltatási szervek előtti tényleges jogsegélyre az alkotmány vagy a törvény által elismert alapvető jogait sértő cselekményekkel szemben.

9. szakasz. Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni vagy száműzni.

10. szakasz. Minden személynek, a teljes egyenlőség mellett, joga van ahhoz, hogy peres ügyeit független és pártatlan törvényszék, méltányosan és nyilvánosan tárgyalja s döntsön akár jogairól és kötelezettségeiről, akár az ellene felhozott bármely bűnügyi vád kellő megalapozottságáról.

11. szakasz. 1. Ártatlannak vélelmezett minden, büntetendő cselekménnyel vádolt személy mindaddig, amíg bűnösségét, nyilvános per keretében, a védelemhez szükséges biztosítékok megadása mellett, törvényesen meg nem állapították.

2. Senki sem büntethető oly cselekmény vagy mulasztás miatt, amely elkövetésének pillanatában, a nemzeti vagy pedig a nemzetközi jog értelmé-

polgári demokratikus forradalmaira, és általában az egész polgári világ alkotmányos fejlődésére.

A Nyilatkozat — megfogalmazásában — adakozónak mutatkozott minden társadalmi réteg felé. Haladó korszakában a burzsoázia az egész emberiség nevében szólalt meg. Ez általános jelenség a feltörekvő osztályok haladó fejlődési szakaszaiban. A gyakorlat azonban csakhamar kétségtelessé tette, hogy a hatalomra jutott burzsoázia szándékaitól távol állt az egész emberiség felszabadítása. A proletariátus, amelynek osztállyá izmosodása nyomon követte a burzsoáziát, számon is kérte súlyos csalódásait. A titkos társaságok egész serege, majd a század derekán maga Marx és Engels szigorú ítéletnek vetette alá a francia deklarációkat, és feltárva osztálylényegüket, megvetették az alapját az emberi jogok kérdése törtenelmi, tudományos, kritikai szemléletének.

A polgárság politikai uralmának konszolidációja után, amikor az államhatalom minden fogaskereke az egyéni vállalkozást lendítette, mindinkább jelentőségét veszítette az ember és a polgár megkülönböztetése is. Az „ember” megbékélt a „polgár” szerepével és az emberi jogok modern kapitalista államban mint „az állampolgárok alapvető jogai” bevonultak az alkotmányokba.

A francia nyilatkozatot követő időszakban (1789 és 1795 között a nyilatkozat több módosításon esett át) az emberi jogok szemlélete — nyilván a társadalmi és politikai fejlődés hatására — két új irányt nyitott: egyrészt megindul az ember egyéni jogainak státusa mellett a közületi jogok kifejlődése, másrészt az emberi jog behatolt a nemzetközi kapcsolatokba is. Ilyen értelemben szól gyakran az irodalom az *emberi jogok szocializálódásáról és internacionalizálódásáról*.

Mindkét folyamat azzal kapcsolatos, hogy az emberi viszonyok konkrétabbá váltak és mind belső, mind külső viszonylatban gyarapodtak azok a lehetőségek, amelyek csak közösségek útján válhattak valósággá. A Balkánon, Közép- és Kelet-Európában is megerősödtek a nemzeti közösségek, és a legszélesebb tömegekben is általánosult a szüksége és az óhaja annak, hogy fejlesszék és élvezzék a nemzeti kultúra értékeit. A szervezkedés és a közös akció elengedhetelenné vált a tömegek

---

ben bűncselekménynek nem minősült. Hasonlóképpen nem szabható ki súlyosabb büntetés annál, amely a bűncselekmény pillanatában alkalmazható volt.

12. szakasz. Senki sem lehet tárgya a magánéletébe, családjába, lakásába vagy levelezésébe való önkényes beavatkozásnak, sem a becsülete és jóhíre elleni támadásnak. Minden személynek joga van a törvény védelmére az ilyen beavatkozások és támadások ellen.

13. szakasz. 1. Minden személynek joga van ahhoz, hogy az államon belül szabadon közlekedjék és lakóhelyét megválassza.

2. Minden személynek joga van ahhoz, hogy az országot, sajátját is beleértve, elhagyhassa, valamint hogy országába visszatérjen.

14. szakasz. 1. Minden személynek joga van az üldöztetések elől más államban menedéket keresni és menedéket találni.

2. Erre a jogra nem lehet hivatkozni abban az esetben, amikor az üldözés valóságos alapját valamely köztörvényi bűntett vagy az Egyesült Nemzetek célkitűzéseivel és alapelveivel ellentétes üzelmek képezik.

15. szakasz. 1. Minden egyénnek joga van egy állampolgársághoz.

2. Senkit sem lehet önkényesen megfosztani állampolgárságától, sem attól a jogától, hogy állampolgárságát megváltoztassa.

16. szakasz. 1. A házassági korhatár betöltése után a férfit és a nőt megilleti a jog, hogy minden fajra, nemzetiségre vagy vallásra alapozott megkülönböztetés nélkül házasságot köthessen és családot alapíthasson. Egyenjogúak a házasságkötésnél, a házasság tartama alatt és annak felbontása idején.

2. Házasság csak a házasodó felek szabad és teljes beleegyezésével köthető.

más igényeivel kapcsolatban is, a társadalmi élet számos más területén, a munkaviszonyokban, a nők érvényesülését illetően, a politikai küzdelmekben. Szélesedtek azok a területek, ahol sürgetően jelentkeztek a nemzetközi együttműködés igényei. Aligha akadt állam, amely a saját egzisztenciája és egyben magának a társadalmi létnek az érdekében is elutasíthatott volna olyan egyezményeket, mint a gázháború tilalma, humánus bánásmód a hadifoglyokkal, a polgári lakosság kímélése háború idején, a rabszolgakereskedelem büntetése. A történelem természetesen sokat tud arról a cinizmusról, ahogyan az imperialista államok az ilyen egyezményekkel gyakorlatilag elbántak, de kétségtelenül pozitívan könyvelhető el már maga a pusztán tény, hogy mindezekben a kérdésekben erőteljes közvélemény alakult ki.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának jogi alapja — amelyet már a háború utolsó éveiben indult számos politikai kezdeményezés előzött meg — az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányában található. Az Alapokmány 55. cikke a Szervezet feladatává tette, hogy előmozdítsa többek között „az emberi jogok és az alapvető szabadságok általános tiszteletben tartását és megbecsülését — fajra, nemre, nyelvre, vallásra való tekintet nélkül“. Ezt a feladatot az 55. cikkben felsorolt többi feladattal együtt a Gazdasági és Szociális Tanács látja el, amelynek egyik szerve az Emberi Jogok Bizottsága. Ez a bizottság dolgozta ki a szakosított intézmények (például: UNESCO) és különböző albizottságok közreműködésével a Nyilatkozatot, amely húsz évvel ezelőtt nemzetközi törvénnyé vált, és mint az első egyetemes nyilatkozat vonult be a politika és jog történetébe. Az előző — amerikai és francia — Nyilatkozatok is az „ember“ nevében és minden emberhez szóltak. De eredetüket és jogi hatályukat illetően mégiscsak nemzeti keretben maradtak. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata nemzetközi okmány és immár 124 tagállam megegyezésén, illetve hozzájárulásán alapszik.

A Nyilatkozat általános orientációját illetően leghitelesebb szöcső a Nyilatkozat preambuluma.

---

3. A család a társadalom természetes és alapvető eleme, és jogosult a társadalom és az állam védelmére.

17. szakasz. 1. Minden személynek, egyenként és a közösség kebelében, joga van a tulajdonhoz.

2. Senkit sem lehet önkényesen megfosztani tulajdonától.

18. szakasz. Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint annak szabadságát, hogy egyénileg vagy közösségben, mind nyilvánosan, mind zárt helyen, az oktatás, gyakorlat, kultusz és szertartás útján a vallást vagy meggyőződést kifejezésre juttassák.

19. szakasz. Minden egyének joga van a vélemény és a megnyilvánulás szabadságához, ami magában foglalja az egyén azon jogát is, hogy véleménye miatt őt ne zaklassák, valamint, hogy a tájékozódást szolgáló adatokat és az eszméket tanulmányozhassa, magáévá tehesse, és, tekintet nélkül az államhatárookra, a közlés bármely eszközének igénybevételével terjeszthesse.

20. szakasz. 1. Minden személynek joga van a békés gyülekezéshez és társuláshoz.

2. Minden személynek joga van ahhoz, hogy, egyenlő feltételek mellett, országa bármely közhivatalát elfoglalhassa.

3. A közhatalom tekintélyének alapja a nép akarata; ennek az akaratnak időszakonként megtartandó, általános és egyenlő szavazati joga, a szavazás titkosságán vagy a választás szabadságát biztosító egyenértékű más eljáráson alapuló, tisztességes választásokon kell megnyilvánulnia.

22. szakasz. Minden személyt, mint a társadalom tagját, megilleti a társadalmi biztonságához való jog; mindenki számíthat arra, hogy a méltóságához és személyi-

Húsz év éppen elegendő ahhoz, hogy felmérhessük a Nyilatkozat hatását az emberi jogok további fejlődésének és gyakorlati érvényesülésének távlataira. A mérlegelés világszerte folyik, és máris megfigyelhető, hogy a konklúziók rendkívül ellentmondóak, s nem hiányoznak a szélsőségesen elismerő és pesszimista nézetek sem. Hiábavaló volna azonban kétségbevonni az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának általános történelmi jelentőségét. Már az a pusztán tény, hogy a világhoz szól, s minden ENSZ-tagállam, legalábbis formálisan, kötelezettséget vállal tiszteletben tartására, és a közvélemény figyelemmel kíséri az emberi jogokkal kapcsolatos tevékenységet, pozitív tényezőként hat. Bátorítja, bátorítania kell azokat — népeket és egyéneket egyaránt —, akiknek a helyzete még nincs összhangban a Nyilatkozatban meghirdetett nemes emberi eszményekkel.

Jórészt azonban éppen az Egyesült Nemzetek Szervezetének rovására is frandó, hogy a már nemzetközileg is elismert emberi jogok nem mindenütt, és főleg nem minden vonatkozásban érvényesülnek. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének még mindig nem sikerült hatékony biztosítékokat létrehoznia, és tehetetlenül áll olyan kirívó példákkal szemben is, mint a dél-afrikai apartheid vagy a braziliai genocídium. Az Egyesült Nemzetek Szervezete közel két évtizede kezdeményezte, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata alapján a tagállamok kössenek megfelelő paktumot és nemzetközi egyezményeket.

Jelenleg két paktum vár a tagállamok ratifikálására, egy a gazdasági, szociális és kulturális jogokra, egy pedig a polgári és politikai jogokra vonatkozóan. Amikor a tóheráni értekezletet összehívták, hogy az országok számot adjanak a végzett munkáról, az első paktumon csupán 19, a másodikon csak 18 aláírás volt. Számos ország, főleg a gyarmattartó nagyhatalmak vonakodása azzal függ össze, hogy mindkét paktum 1. szakasza elismeri a népek önrendelkezési jogát és magáévá tesz több más haladó elvet is.

Valamelyes előrehaladás mutatkozott az egyezmények kötése szerint. Így 1963. november 30-án sikerült egyhangúlag elfogadtatni egy nyilatkozatot „mindenféle faji diszkrimináció kiküszöbölésére”. Ennek jegyében 1965. december 21-én egyez-

---

ségének szabad kifejllesztéséhez elengedhetetlenül szükséges gazdasági, társadalmi és kulturális jogai, nemzeti erőfeszítés és nemzetközi együttműködés következtében kielégítést nyernek, szem előtt tartva az illető ország szervezetségét és erőforrásait.

23. szakasz. 1. Minden személynek joga van a munkához, munkájának szabad megválasztásához, méltányos és kielégítő munkafeltételekhez és a munkanélküliség elleni védelemhez.

2. Mindenkinek, bármely hátrányos megkülönböztetés nélkül, joga van az egyenlő fizetéshez az egyenlő munkáért.

3. Minden dolgozónak joga van a méltányos és kielégítő javadalmazáshoz, mely biztosítja számára, valamint családja számára az emberi méltóságnak megfelelő életet és amely kiegészül a társadalmi segély minden egyéb eszközével, ha ilyenek helye lehet.

4. Érdekeinek védelme céljából minden személynek joga van ahhoz, hogy másokkal együtt szakszervezetet alapítson vagy hogy szakszervezethez csatlakozzék.

24. szakasz. Minden személynek joga van a pihenéshez és a szabad időhöz, különösen a munkaidő ésszerű korlátozásához és időszakonként, a fizetéses szabadsághoz.

25. szakasz. 1. Minden személynek joga van ahhoz az életszínvonalhoz, amely biztosítja egészségét, a maga és családja jólétét, különösen a szükséges élelmezést, ruházatkodást, orvosi ellátást és társadalmi szolgáltatásokat; joga van a biztosításhoz munkanélküliség, betegség, munkaképtelenség, özvegyesség, öregség esetén, valamint minden más esetben, amikor akaratától függetlenül elveszti létfenntartási eszközeit.

mény is létrejött. 1951. június 29-én a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet egyezményt fogadtat el az egyenlő munka — egyenlő bér elvének nemzetközi elismerésére vonatkozóan. Az egyezmények szorgalmazásában Románia is jelentős szerepet vállalt, amikor 1960-ban intézkedéseket javasolt a béke eszményeinek, a népek közti kölcsönös tiszteletnek és megértésnek előmozdítására az ifjúság soraiban. Ismeretes, hogy a kezdeményezés kedvező visszhangra talált, és annak alapján 1960. december 18-án megfelelő határozat is született.

Az egyes elvekhez kötött egyezmények mellett létrejött néhány regionális egyezmény is, mint például az Európai Közösség vagy az amerikai kontinens államainak egyezményei, amelyek azonban a résztvevő nagyhatalmak általános gazdasági és politikai orientációja miatt nem mutathatnak fel megfelelő eredményt. Hogyan is várható az Egyesült Államok hatalmának, a dél-amerikai katonai juttatásnak az övezetében megfelelő fellépés a faji üldözés ellen, vagy a nyugat-európai monopóliumok közös piacain a szociális jogaikért küzdő munkások támogatása?

Az emberi jogok, amelyek a burzsoá demokratikus forradalmak haladó hagyományait is idézik, ma a dolgozó nép ügye: a haladó politikai és társadalmi mozgalmakra, kiállásokra hárul az a feladat, hogy — a már nemzetközileg is törvényesített vívmányokra támaszkodva — győzelemre vigyék a jogok gyakorlását is.

Demeter János

---

2. Az anyát és gyermekét megkülönböztetett védelem és gondozás illeti meg. Minden gyermek, tekintet nélkül arra, hogy házasságból vagy házasságon kívül született, egyforma társadalmi gondozásban részesül.

26. szakasz. 1. Minden személynek joga van a tanuláshoz. Az oktatásnak, legelőször az elemi és alapvető iskoláztatás tekintetében, ingyenesnek kell lennie. Az elemi iskoláztatás kötelező. A műszaki és szakmai oktatást általánosítani kell; a felsőfokú tanulmányokhoz való bejutásnak mindenki számára, a teljes egyenlőség mellett és kinek-kinek érdemeihez képest, nyitottnak kell lennie.

2. Az oktatásnak elő kell mozdítania az emberi személyiség teljes kibontakozását és az ember jogainak és alapvető szabadságainak megszilárdulását. Hozzá kell járulnia az összes nemzetek, az összes faji vagy vallási csoportosulások közötti megértéshez, türelemhez és barátsághoz, valamint az Egyesült Nemzetek által a béke fenntartása érdekében kifejlesztett tevékenységnek a továbbfejlesztéséhez.

3. Elsősorban a szülőket illeti meg a gyermekeiknek nyújtandó oktatás fajtájának a kiválasztása.

27. szakasz 1. Minden személynek joga van ahhoz, hogy szabadon részt vegyen a közösség kulturális életében, élvezze a művészeteket, valamint, hogy hozzájáruljon a tudomány fejlődéséhez és részesüljön ennek jótéteményeiben.

2. Mindenkinek joga van az általa létrehozott bármely tudományos, irodalmi vagy művészi alkotásból eredő erkölcsi és anyagi érdekek védelméhez.

28. szakasz. Minden személynek joga van ahhoz, hogy társadalmi és nemzetközi viszonylatban olyan rend uralkodjék, amelyben a jelen NYILATKOZAT-ban kinyilvánított jogok és szabadságok teljes hatályt nyerhetnek.

29. szakasz. 1. Az egyének kötelezettségei vannak a közösséggel szemben, amelyben egyedül lehetséges személyiségének szabad és teljes kibontakozása.

2. Jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávetve más korlátozásoknak, mint amelyeket a törvény kizárólagosan abból a célból létesített, hogy a más jogainak és szabadságainak tiszteletben tartását biztosítsa, valamint, hogy egy demokratikus társadalom keretében kielégítse az erkölcs, a közrend és az általános jólét igazságos követelményeit.

3. Ezeket a jogokat és szabadságokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek célkitűzéseivel és alapelveivel ellentétben gyakorolni.

30. szakasz. Ezen NYILATKOZAT-nak egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy az jogot ad valamely államnak, csoportosulásnak vagy személynek arra, hogy a benne kinyilvánított jogok és szabadságok megszüntetésére irányuló tevékenységhez csatlakozzék vagy ilyen cselekményt elkövessen.

Indián őslakók Latin-Amerikában

Másfél évszázados önálló fejlődésük során a latin-amerikai kontinens országában kialakultak a modern civilizáció alapelemei, a nemzeti ipar gócai. Ennek ellenére még mindig nagy nehézségekkel küzdenek, hogy túljussanak az ipari fejlődés kezdetleges fázisán, hogy társadalmi életük számos prekapitalista, sőt prefeudális elemét felszámolják.

Több más tényezőn kívül Latin-Amerika fejlődésére kihat lakosságának sajátos etnikai összetétele, amennyiben az etnikai kapcsolatok nemcsak bizonyos nyelvi és kulturális elhatárolódást, hanem egyben teljesen különböző társadalmi struktúrákhoz való tartozást is jeleznek. Ez a körülmény Latin-Amerika történetének abból a sajátosságából ered, hogy miközben az európai bevándorlók tömegesen telepedtek le a kontinensen, a bennszülött lakosság az irtóhadjáratok ellenére tömegesen fennmaradt számos övezetben, sőt ami a gyarmatosítások történetében egyedülálló: a hódítók, majd a későbbi telepések és az őslakó indiánok között hamarosan megindult a tömeges keveredés, s ennek következtében rendkívül nagy lélekszámú keverék (mesztic) lakosság jött létre, amely napjainkban számos latin-amerikai nemzet gerince (részaránya az összlakosságban: Kolumbiában 61, Mexikóban 74, Paraguay-ban 90, Chilében 65, Nicaraguában 60, Hondurasban 85%).

A hódítók és az őslakók keveredése mély nyomot hagyott az illető országok politikai fejlődésének menetében, mivel a fehérek és az indiánok között elhelyezkedő nagy számú kevert lakosság áthidalta a szakadékot, és olyan „átmeneti” társadalmi réteget hozott létre, amelyek később elősegítették az indiánok lassú beépülését a latin-amerikai országok modern nemzeti életébe.

A spanyol hódítás nemcsak két nép összecsapását, majd keveredését idézte elő, hanem két merőben különböző kultúráét is. A vegyülés együtt járt a kulturális kereszteződéssel, sőt ez utóbbi sokkal általánosabb jellegű volt, mivel kihatott a lakosság azon részére is, amelyet a vérségi keveredés egyáltalán nem vagy csak nagyon kevésbé érintett. A kulturális hatások kölcsönösen érvényesültek, és az ebből eredő kettősség spanyol Latin-Amerika minden országában megnyilvánul, még ott is, ahol az indiánok és meszticek száma jelentéktelen, mint például Argentínában vagy Uruguay-ban. Sőt nemcsak a kultúra (és a vallás), hanem számos országban az egész társadalmi struktúra a prekolumbián társadalmi szervezet és a spanyol gyarmati-feudális rendszer kereszteződéséből született.

Latin-Amerika számos övezetében azonban az indián őslakosság kompakt tömegekben fentartotta magát. Miként vészelté át az őslakosság az elmúlt évszázadok történelmi viharait, milyen mértékben járult hozzá a különböző latin-amerikai népek nemzeti sajátosságainak kialakulásához és milyen a részaránya?

Mit takarnak a statisztikák?

Az indiánok főként az Andok fennsíkjain, Dél-Mexikóban és a Yukatan-félszigeten maradtak fenn nagyobb tömegekben, ott, ahol a hódítás előtt fejlett munkamegosztáson alapuló társadalmi és politikai alakulatokat teremtettek. Ezek nagyszámú alattvalóra terjesztették ki központosított vezetési rendszerüket. A nehezen megközelíthető fennsíkokon nagy számban élő indián lakosság nagyjából mindmáig megőrizte fajtája jellegzetességeit és ősi életmódjának legfontosabb vonásait. Ez elsősorban a szigorú elszigeteltségnek tulajdonítható; valamikor ez volt

egyetlen fegyverük a kreol kizsákmányolók ellen. Egy ideig az európai kultúrájú lakosság és az indián közösségek párhuzamosan alakították saját életmódjukat, anélkül, hogy nagyobb mérvű kapcsolatot tartottak volna fenn egymással.

Az indián közösségek merev zárkózottsága mégsem akadályozta a két kultúra fokozatos közeledését, a kölcsönhatásokat, majd az európai kultúra számos elemének térhódítását az őslakók életmódjában. Az indián lakosság története a hódítás után lényegében a modern társadalmi életformákhoz való közeledés, valamint a kialakuló latin-amerikai nemzetekbe való integrálódás története. Ez a tendencia főleg a XIX. században érvényesült, amikor a kapitalizmus térhódítása fokozatosan egybekapcsolta a kialakuló latin-amerikai államok legelszigeteltebb területeit is, s a modern civilizáció mindjobban aláásta a kisebb és kevésbé kieső indián közösségek tradicionális életmódját. A keveredés mind nagyobb méreteket öltött, a fejlődő városok közelében fekvő indián falvak pedig mindinkább a modern életformák felé gravitáltak, lassan rászoktak az ipari cikkek rendszeres használatára, valamint mezőgazdasági és háziipari termékeik városbeli értékesítésére. Ezzel egyidőben mindinkább bekapcsolódtak a közérdekű, országos méretű társadalmi és nemzeti mozgalmakba. Ez a folyamat főleg Mexikóban vált általánossá, ahol az indiánok a forradalmi megmozdulásokban tömegesen vettek részt. Nem véletlen, hogy Benito Juárez, a XIX. század haladó elnöke, vagy pedig Zapata, a XX. század eleji forradalom híres parasztvezére indián volt.

A XX. században az indiánok beilleszkedése a modern életformákba nagyobb arányokat öltött az ipar és a városok gyors térhódításával: számos országban, mint például Mexikóban, Bolíviában, Peruban vagy Chilében az indiánok nagy számban hagyták el falvaikat és a városokba vándoroltak, vagy bér munkásnak szegődtek el a bányakitermelésekhez vagy az ültetvényeken. A modern közlekedési eszközök, a vasút, a repülőgép és a műutak előmozdították az indián lakta fennsíkok elszigeteltségének felszámolását és bekapcsolták az indián tömegeket a modern élet vérkeringésébe. Ezzel egyidejűleg az iskolai oktatás és a korszerű közegészségügy is elindult hódító útjára az indián közösségek életében.

A második világháború után társadalmi és nemzeti integrációjuk során maguk az indiánok is felhagytak addigi politikai passzivitásukkal, és sok országban tevékenyen részt vettek a forradalmi megmozdulásokban, például Bolíviában vagy Peruban. S ha eddig a politikai vezetők nem sokat adtak az indián tömegek politikai reagálására, napjainkban mindinkább számolnak az ő követeléseikkel is, főleg ott, ahol az őslakosság az ország népességének nagyon jelentős hányadát alkotja.

Az indiánok számának megállapítása bonyolult feladat, mivel pontos statisztikák nem léteznek, a népszámlálások adatai kérdésesek. Az „indián“ elnevezés tág fogalmat takar. Számos latin-amerikai országban az „indián“ elnevezéssel csupán az ősközösségekhez tartozó, hagyományos életmódot folytató egyéneket illetik. Viszont köztudomású, hogy számos indián egyén, sok esetben egész közösségek áttértek az európai életmódra. Ezeket azonban a köztudat már a meszticek (ladinók) közé sorolja. És fordítva, az indiánok közt számos mesztic él, aki életmódjánál fogva indiánnak számít. Egyesek szerint a meszticeknek kb. 17%-a indiánnak vallja magát, ami szintén megnehezíti a „fajtisza“ indiánok számának megállapítását. Eppen az esetek bonyolultsága miatt a latin-amerikai statisztikák, főleg a második világháború után, inkább életmódjuk alapján osztályozzák az egyéneket. Ezek szerint az „indián“ elnevezés főleg a hagyományos életmódot folytató és valamely indián nyelvet beszélő személyre vonatkozik, és ennek következtében nem öleli fel az összes indiánnak tartható egyént. Különböző kuta-

tók és szociológusok azonban tágabb értelmében használják a szót, és ezért az indiánok számának felbecsülésekor rendkívül eltérő eredmények ismeretesek. Így igen eltérő adatokat találunk az indiánok abszolút és arányszámát illetően a különböző latin-amerikai országokban. Például Mexikó esetében egyes adatok szerint a lakosság 30%-a indián és 55–60%-a mesztic (*A kultúra világa, A föld országai.*

Crao-indián

seégeket, akkor mintegy 15–16 000 000-ra becsülhetjük az indián nyelveket beszélők számát. Ez azonban nem ölel fel minden indiánt, mivel számos esetben az indiánok elsajátították a spanyol nyelvet, és ezért nem szerepelnek az előbbi adatokban. Egyesek szerint csupán Mexikóban a spanyolul beszélő indiánok száma körülbelül 10 000 000-ra rúg. Tehát, ha a spanyol nyelvet használó indiánokat is számításba vesszük, az indiánok száma meghaladja a 25 000 000-t, és megközelíti a 30 000 000-t.

Az indián nyelvcsoportokkal kapcsolatban megjegyezzük, hogy a nyelvcsoportok nem minden esetben azonosíthatók a törzsekkel, az azonos nyelv használata nem szükségszerűen tételez fel vérrokonságot. A hasonló nyelvet beszélő falvak lakói sokszor elszigetelten élnek egymástól, merőben másak szokásaik és viseletük, néha testalkatuk is eltérő. A szakértők körülbelül 1700 nyelvet különböztetnek meg az indián őslakosság körében. Mexikóban 45 fontosabb indián nyelvcsoport él, ezek közül a *nahuatl-azték* a legfontosabb, amelyet mintegy 700 000-en beszélnek, továbbá 350 000 személy beszéli a *maya* nyelvek egyikét és 300 000 az *otomi* nyelvet. Guatemalában a másfél millió indián többsége a *maya* vagy *kicsé* nyelvek egyikét használja. Dél-Amerikában az Andok fennsíkjain tekintélyes tömegeket ölel fel a *kecsua* (quechua) nyelv, amelyet Peruban 4,5 millió, Bolíviában

A világ népei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1965), más adatok szerint az indiánok részaránya csupán 16, a meszticé pedig 74% (*Nemzetközi Almanach, 1967*). A hivatalos statisztikák nem egy esetben leszorítják az indiánok számát. A rendelkezésünkre álló adatok szerint az indiánok részaránya Bolíviában 53, Peruban 46, Guetamalában 42 és Ecuadorban 39%. Ami az indiánok abszolút számát illeti, egyes kutatók, akik csupán az indián nyelvek valamelyikét beszélő egyéneket sorolják az őslakók közé, a következő adatokat bocsátják közre: Peruban az indiánok száma 4 893 000 (1961), Mexikóban 3 030 000 (1960), Bolíviában 2 200 000 (1960), Guatemalában 1 500 000 (1959), Ecuadorban 750 000 (1960), Chilében 450 000 (1964), Kolumbiában 250 000 (1962) (Alexandre Lipschutz: *Problèmes agraires de l'Amérique latine. Survivances coloniales et précoloniales.* 1966. 4).

Az indián nyelvek valamelyikét beszélő egyének száma tehát ma körülbelül 13 710 000. Ha ehhez hozzászámítjuk a statisztikák pontatlanságaiból eredő különb-

1,5 millió, Ecuadorban pedig több mint félmillió indián használ. Jelentős helyet foglal el az *ajmará* nyelv is, amelyet Peruban kb. 500 000-en, Bolíviában pedig 850 000-en beszélnek. Chilében az *araukán* a legelterjedtebb, amely 300 000 személy anyanyelve. Sajátos jelenség Latin-Amerikában a kétnyelvűség, amely tömegméreteket ölt. A kevésbé elszigetelt övezetekben élő indiánokat a gyakorlati élet ugyanis arra készíti, hogy a spanyol nyelvet elsajátítsák és azt anyanyelvükkel párhuzamosan használják. Ezenkívül a kétnyelvűség elterjedéséhez hozzájárul a két csoport együttélése. Paraguay-ban például a két nép keveredése majdnem kizárólagosan mesztic nemzetet hozott létre, amelynek tagjai mindnyájan éppúgy beszélik a *guarani* nyelvet, mint a spanyolt. Mexikóban kb. 1 650 000 személy, a lakosság 4%-a, kétnyelvű. Peruban 1 000 000 személy beszéli a kecsuát és spanyolt és 65 000 az ajmarát és spanyolt. Bolíviában, Ecuadorban és Chilében szintén elterjedt jelenség a kétnyelvűség.

Életképes ősi közösségek

Az indián tömegek a latin-amerikai társadalom legelnyomottabb és legelhangyoltabb rétegeit alkotják. Mivel az indiánok nyomora és elmaradottsága az egész latin-amerikai társadalomra kihat, és az iparosodási folyamatot hátráltatja, nem is beszélve a forrongások veszélyeiről, az utóbbi időben a hivatalos körökben is egyre sürűbben emlegetik az ún. „indián-kérdést“.

Az indián-kérdés megoldása elválaszthatatlan a kontinens általános problémáitól, és főleg a latin-amerikai társadalom legsúlyosabb koloncától, a nagybirtok és a velejáró feudális maradványok terhétől. José Carlos Mariategui, a perui társadalmi kérdések szakértője szerint Latin-Amerikában „a feudalizmus fennmaradásának két formája van: a latifundium és a szolgaság. S nem lehet a bennszülött fajt sújtó szolgaságot megszüntetni a latifundium felszámolása nélkül“.

A nagybirtokosok tulajdonában van Peruban a vetésterület 75, Ecuadorban 64,4, Bolíviában (1953 előtt) 95,1, Guatemalában pedig 78%-a. Ugyanakkor Ecuadorban például a többnyire indiánokból és meszticekből álló kisbirtokos-réteg, amely az összes birtokosok 73%-át alkotja, a földnek csupán 7%-át birtokolja. A parasztság 70%-a 3 hektárnál kisebb parcellákon termelő részesbérlelőkből áll. Peruban pedig, ahol ma is a szántóvető indián a nemzetgazdaság alapja, az indián parasztok 86%-a földnélküli részesbérlelő.

A földhiány kiszolgáltatja az indián parasztot a földesúrnak, és a jogi helyzet teljhatalmat biztosít a földbirtokosnak a társadalmi élet minden területén. Az indián — vagy mesztic — részesbérlelő elnevezése peon, inquilino, colon vagy bracero, s bár a különféle elnevezések nem fednek teljesen azonos jogi viszonyt, lényegükben a kiszolgáltatottság különböző változatait jelölik meg, amennyiben az indián paraszt mindegyik esetben szinte a földesúr magántulajdonosa. A perui Andok magaslatain elterülő birtokok közül nem egy a 300 000 hektárt is meghaladja. Ezeket az óriásbirtokokon kb. 1 millió colon él: a bérbe vett parcella ellenében ingyenes szolgáltatásokat és munkát kénytelenek végezni. A hacienda tulajdonosa magának tartja fenn a legjobb földeket, és a maradékot tettségére osztja fel az indián bérlők használatára. Ezenkívül a hacienadado a szokásjog ereje folytán bírói hatalommal rendelkezik, és döntései megfélemléshetetlenek.

A lényegében feudális típusú termelőviszonyoknak, amelyek az indián parasztot a földesúrhoz fűzik, az Andok övezetében két fő változata van. Ezek a *yanacozgo* és a *huasipongo*. A *yanacozgo* rendszer főleg Peruban terjedt el. Ez

azt jelenti, hogy a földesúr az indián közösség használatába adja földjének egy részét, és ennek ellenében a parasztok kötelesek a földesúr számára fenntartott földterületet megművelni. Ezenkívül a yanaconasnak nevezett bérlők kötelesek a birtokos terményeit saját szállítóeszközeikkel a városba szállítani, valamint ingyenesen dolgozó szolgálkkal ellátni a földesúr háztartását. Ecuadorban és Bolíviában a *huasipongo* rendszer az elterjedtebb. Az egész közösség életét rendszabályozó előbb említett rendszertől eltérően, a huasipongo egyénenként szabja meg a paraszt jogait és kötelezettségeit: a bennszülött paraszt házhelyet és földparcellát kap, és ennek ellenében bizonyos munkamenviséget köteles elvégezni a birtokos földjén. A huasipongo a legkíméletlenebb kizsákmányolásnak teszi ki a bérlő parasztot, mivel nem szab határt a földesúr igényeinek, s így a paraszt minden követelését köteles teljesíteni. Ha mégis ellenszegülni mer, a nagybirtokosnak hatalmában áll elűzni őt földjéről, lerombolhatja házáát, és minden vagyonát elkobozhatja.

A nagybirtok uralmát még Mexikóban sem sikerült megdőnteni, pedig számos forradalom következtében a legtöbb intézkedés éppen ott történt a paraszt-

ság és az indián lakosság javára. Ennek ellenére a földterület 54%-a még mindig az összes birtokosok 10%-át alkotó nagybirtokosok tulajdonában van. Ugyanakkor kb. 2 millió mesztic és indián földnélküli paraszt viseli a peon és részben bérlői rendszer megpróbáltatásait.

Ételkészítés

Nem minden nagybirtok megművelésére jellemző azonban a maradi, feudális módszerek alkalmazása. Sok perui, guatemalai vagy mexikói — főleg kivitelre termelő — modern kapitalista alapon megszervezett nagygazdaság széleskörűen alkalmazza a bérmunkát. Ennek következtében az illető országokban tekintélyes számú agrárproletariátus keletkezett. Például Guatemaiában a kávétermelés 80%-át körülbelül 1500 nagy farm adja, s ezeken 426 000 ültetvényes munkás dolgozik. Többnyire indiánok, de a meszticék száma sem jelentéktelen. Hasonló helyzetet tapasztalunk Peruban, ahol szintén az indiánok alkotják a mintegy 620 000 mezőgazdasági munkás zömét. Az indián ültetvényes munkások száma ezenkívül Mexikóban és Ecuadorban is több százezerre rúg. Az indián munkaerő tömeges alkal-

mazása a gazdasági életben jelentős következményekkel jár az őslakosságra nézve, mivel ezzel tekintélyes hányadát kiemeli a túlhaladott társadalmi környezetből, és modernebb termelési viszonyok közé helyezi.

Latin-Amerika számos övezetében az indiánok fenntartották hagyományos, földközösségi társadalmi szervezetüket, amely még a hódítás előtti időszakból ered, és a neolitik idők öröksége. Az ősi földközösségi életformák fenntartásáért

folytatott küzdelem az indián lakosság viszontagságos történelme során az egyik leghatásosabb eszköznek bizonyult az etnikai fennmaradásért vívott állandó harcban. Noha a földesurak számos közösséget feldúltak, és sok millió hektár földet elraboltak, a hagyományos típusú közösségekben élő indiánok száma ma is jelentős. Az indián földközösségek (elnevezésük Peruban *ayllu*) a legtöbb országban fennmaradtak: Peruban, Bolíviában, Ecuadorban, Chilében, Kolumbiában, Mexikóban. Peruban mintegy 5000 közösség létezik, bennük 2,5 millió indián él. Chilében 1964-ben 3048 közösség létezett, amelyek 565 931 hektárral rendelkeztek, és 323 000 közösségi tagot számláltak. Természetesen, a különböző indián-közösségek belső felépítése és társadalmi szerkezete igen eltér egymástól, tény azonban, hogy ilyen arányú fennmaradásuk rendkívüli életképességüket bizonyítja. Éppen ezért, tradicionalista életmódjuk ellenére a haladó latin-amerikai szociológusok és politikai gondolkodók nem sorolják az indián földközösségeket a felszámolandó szociális jelenségek közé, hanem éppen ellenkezőleg, az indián lakosság felemelése és társadalmi felszabadítása fő eszközeinek tekintik. S ez érthető, mivel a földközösségek harca az őket elnyomó földesurak ellen határozottan antifeudális jelleget ölt, sajátos szervezkedési formájuk pedig nagymértékben megkönnyíti a modern típusú mezőgazdasági szövetkezetek létrejöttét. Valóban, a különböző országokban folytatott kísérletek azt bizonyítják, hogy a földközösségek felkarolása megfelelő módszer az indiánok földigényeinek és társadalmi követelményeinek kielégítésére. Az ilyen irányú akciók főleg Mexikóban jártak eredménnyel, ahol az *ejdo* nevezetű indián közösségek kb. 50 millió hektár földet kaptak a föld-reform során.

Nyilvánvaló, hogy az indián lakosság túlnyomórészt a mezőgazdasági termelés útján járult hozzá a különböző latin-amerikai országok gazdasági életének fejlődéséhez. Az őslakók gazdasági tevékenysége azonban nem merül ki a földművelésben. Az indiánok hasznosan tevékenykednek a kisiparban, valamint a modern ipari tevékenység különböző területein is. Az indián kézművesség művészete főleg a szövésben és agyagcserep-égetésben nyilvánul meg. Az indián népművészet rendkívül magas fokot ért el Ecuadorban, Közép-Amerikában főleg a *chiapas*-övezet indiánjai híresek ízléses és bő választékban előállított kézműipari termékeikről. A különböző háziiparok közül főleg a szövés ért el fejlett technikai színvonalat, művészi szépséget és eredetiséget. A kézműipar állandó fejlődése magasfokú specializálódáshoz vezetett. A híres indián vásárok különös fontosságra tettek szert a háziipari termékek értékesítésében és eladásában.

Az indiánok ipari tevékenysége nem szorítkozik a háziipar különböző hagyományos ágaira. Az ipar és a városi élet mágnesa mind nagyobb tömegekben vonzza őket az ipari központokba, ahol bér munkásokként dolgoznak. Különösen fontos szerep jut az indián munkaerőnek Latin-Amerika egyik kulcsiparájában, éspedig a bányaiiparban, hiszen a gyakran 3—5000 méter magasságban fekvő ercstelepek kiaknázásához a magaslati klímához hozzáadódott őslakók a legalkalmasabbak. Ennek folytán az indián munkások nagy számban dolgoznak Bolívia, Peru, Chile és Mexikó bányaiparában. Különösen jelentős az indiánok részaránya a kb. 60 000 bolíviai bányász körében, akik a híres ónbányákban dolgoznak, főleg Oruro, Potosí és La Paz környékén. Újabban számos indián munkás a kőolajiparban is alkalmazást kapott. Peruban a kitermelő iparon kívül sok indián munkás a textil- és cukoriparban dolgozik, Mexikóban pedig a feldolgozó ipar különböző ágaiban.

Jelenleg tehát az indián lakosság a termelési tevékenység minden fontosabb ágában tevékenykedik. A túlnyomóan agrárjellegű államokban, mint például Ecua-

dor, Guatemala, Bolivia vagy Peru nemzetgazdaságában még ma is az indián munkaerő a döntő gazdasági tényező. Nem kell azonban sokat kutatni ahhoz, hogy rádöbbenjünk, miszerint az indiánok munkaerőpazarlásával szemben az érdekkükben történt erőfeszítések alacsony színvonalon mozognak. S habár egyesek az indián tömegek ún. nemtörődömségének és politikai apátiájának tulajdonítják sanyarú helyzetüket, a rendkívül erős feudális-agrár viszonyok fennmaradásából következő szerény életszínvonaluk, elégtelen jövedelmük, az analfabetizmus uralma, valamint a közegészségügy kezdetleges állapota az igazi ok.

A feudális típusú kizsákmányolás következtében az indiánok személyes jövedelme rendkívül alacsony. Peruban az indián paraszt évi jövedelme 45 dollár. Az indián paraszt és a földbirtokosok jövedelmének összehasonlítása kirívó egyenlőtlenségekre utal. Hogy Perunál maradjunk: a mintegy 5 950 000 földközösségi tag és kisbirtokos havi 75 solt, 212 500 középbirtokos havi 90 solt, ugyanakkor 87 500 nagybirtokos és nagybérelő csak havi 1900 solt keres. Ezenkívül kb. 500 perui állampolgárnak havi jövedelme meghaladja a 200 000 solt. A perui indián paraszt átlagos életkora nem haladja meg a 32 évet. Peru lakosságának 58%-a analfabéta, és ezek túlnyomó többsége indián. A helyzet nem kevésbé súlyos Guatemalában sem. Itt az indián parasztok átlagos életkora 39 év a férfiaknál és 38 év a nőknél. Az őslakosság 95%-a analfabéta. Az indiánok sorsa nemcsak paraszti sorban siralmas, hanem a kialakuló munkásosztály, főleg a bányászok körében is. A nehéz élet- és munkakörülmények következtében Bolíviában az indián bányászok 60%-a tüdőbajos, 50%-a pedig szifilitikus. Átlagos életkoruk 35 év. Az újszülöttek fele még az első életévében meghal. S habár 1955-ben bevezették a kötelező oktatást, a bolíviai indiánok 90%-a írástudatlan, az iskolaköteles gyermekek 50%-a nem jár iskolába.

A megállapodott életmódot folytató, többnyire földműves őslakók életszínvonalra biztosítja nagyjából az indián munkaerő regenerálódását, az új nemzedék felnevelését és a lakosság szaporodását.

Nem feledkezhetünk meg a nomád életmódot folytató, szétszórt, vadászatból-halászatból élő primitív törzsekről sem. S habár a többnyire elszigetelt, a civilizált központoktól távoleső primitív csoportok nem ismerik az évszázados elnyomás keserűségét, ennek ellenére a múlt évtizedekben ellenük viselt irtóhadjáratok, az egymás közötti ellenségeskedés, az európai betegségek, az orvosi ápolás hiánya, valamint a természet szeszélyeitől való teljes függés alaposan megtizedelték soraikat, és a primitív törzsek jelentős része — úgy látszik — kihalásra van ítélve. A primitív indiánok száma Peruban a legnagyobb; itt megközelíti a 430 000-et. Ezenkívül nagyobb számban Ecuadorban élnek, ahol az őserdők mélyén kb. 75 000 nomád *zsivaro* indián folytatja ősi életmódját. A Bolíviában élő 60 000 *guarani* indián nyelvi szempontból közeli rokonságban áll a Paraguay-beli *guayaki* törzsekkel, amelyek létszáma kb. 50 000-re tehető. E két csoport a régekte igen elterjedt *tupi-guarani* nyelvcsaládból származik. A primitív életmódot folytató indiánok számának gyors fogyatkozása főleg Brazíliára jellemző, ahol számuk a múlt évszázadbéli 2 millióról századunk első éveiben 500 000-re csökkent, napjainkban pedig alig haladja meg a 80 000-et. Ez a tény főleg a véres irtóhadjáratoknak tulajdonítható, amelyeket a fehér telepesek a bennszülöttek ellen szinte megállás nélkül folytattak. Brazíliában az indián teljesen ki van közsítve a társadalomból, és kizsákmányolásán mit sem segít az Indián Védnökségi Szolgálat tevékenysége. Sőt, évek hosszú során át az Indián Védnökségi Szolgálatot a brazil nagybirtokosok arra használták fel, hogy az indiánok földjeit elrabolják, a bennszülötteket pedig a legmodernebb eszközökkel irtsák. Az általános felháborodás,

amelyet az ügy leleplezése Braziliában és világszerte kiváltott, azt bizonyítja, hogy napjainkban az őslakók ellen már nem lehet a múltbeli barbár bánásmódot alkalmazni. Nemcsak a közvélemény, hanem lassanként az őslakók tömegei is ráébrednek jogaik és erejük tudatára.

Mi lesz az indián közösségek sorsa Latin-Amerikában? Az indián-kérdés szorosan összefügg a latin-amerikai társadalom többi kulcsproblémájával, főleg az agrárkérdéssel. Nem kétséges azonban, hogy az indián-kérdés megoldása, főleg ott, ahol az őslakosság kompakt tömegekben él, elsősorban maguktól az indiánoktól függ. Az indián rétegek bekapcsolódása a latin-amerikai haladó erők közös küzdelmébe bizonyosan meghozza majd gyümölcsét.

Báthory Lajos

Még egyszer Ardrey és Toynbee történelmi felfogásáról

Világpolitikai irányzatok — történelmi koncepciók címen a Korunk múlt számában megjelent cikkemről több elismerő, de ugyanakkor kérdéseket felvető levél érkezett a szerkesztőségbe. Az alábbiakban részint a felvetett kérdésekre szeretnék válaszolni, részint az elmondottak szintetizálásával, a helyszűke miatt kimaradt végkövetkeztetéseket kívánnám levonni.

A világhatalom Toynbee felfogása szerint az atomkorszakban elengedhetetlen követelmény. Ezt azonban erőszakkal már nem lehet létrehozni. De ugyanúgy lehetetlen meggyőzni az újonnan felszabadult ázsiai, afrikai, de még a latin-amerikai államokat is, hogy szépszerivel lemondjanak szavazati jogukról, pontosabban e jogot csak az őket népességük, vagyonuk, befolyásuk alapján megillető arányban gyakorolják. Éppen ezért Toynbee a világhatalom az ENSZ keretében nem tartja megvalósíthatónak.

Marad tehát a második lehetőség: a nagyhatalmakra épülő világhatalom. Toynbee szerint ez a járható út... A két porondon maradt nagyhatalom gazdasági és katonai ereje az egész világ hatalmának csaknem 90 százalékát teszi ki. Önkéntes együttműködésük nem lenne ugyan könnyű, kormányzatuk is kezdetben elkerülhetetlenül diktatorikus lenne, de együttműködésük és elismertett hegemóniájuk kiküszöbölné az atomháborút és „biztosítaná az emberi faj fennmaradását“.

Toynbee elmélete bizonyos körök helyeslését váltotta ki. Elképzelése ennek ellenére inkább látszat-, mint valóságos megoldást nyújt.

Ardrey és Toynbee egymástól igen távolálló területekről merítik érveiket: az egyik az állatvilágból, a másik a történelmi múltból indul ki, de céljuk lényegében azonos: felkutatni azokat a módozatokat, amelyek kijuttatják az emberi társadalmat mai válságos állapotának szakadékaiból, és biztosítják az emberiség számára a háborúktól meg atompusztítástól mentes, dolgos békét.

Történelmi visszapillantásában azonban Toynbee figyelmen kívül hagyja azoknak a tényezőknek a számbavételét, amelyek végső soron az egész történelmi folyamatot meghatározzák. Itt a gazdasági és társadalmi hajtóerők mellett a népeknek önállóságukhoz, szabadságukhoz való ragaszkodására, a szabadságért foly-

tatott évszázados harcukra gondolunk. Arról is megfeledeznek, hogy az újkor eleji nagy birodalmak csupán lazán összefüggő konglomerátumok voltak, nem a népek, hanem a vezető társadalmi rétegek, főként az uralkodó dinasztiák érdekeit tartották szem előtt, és ezért tiszavirág életűek voltak. De arról is, hogy a XIX. és XX. századi ún. világbirodalmak kialakításában egészen más erők működtek közre, vagyis elhallgatja az imperializmus áldatlan szerepét. Nem jut eszébe, hogy a nagyhatalmak diktatúrája, az ezen nyugvó világkormány, ha egyáltalán megvalósítható, bármilyen finom, előkelő csomagolásban jelentkezik is, a történelem eddigi tanúsága szerint nem a világbékéhez, hanem a világháborúhoz vezet.

Toynbee-nak a világkormányról vallott új elmélete lényegében ellentmond saját, a népek függetlenségét, szabadságát, a nemzeti mozgalmak nagy szerepét lényegében elismerő történeletfilozófiájának. De nem kétséges, hogy ez az elmélete bizonyos szubjektív hagyományok mellett, a tudósnak az emberiségért való jogos aggodalmából, valamint az utóbbi félévszázad tragikus eseményeiből leszűrődő pesszimizmusából sarjadt ki.

Arday és Toynbee elmélete a mai nemzetközi politikában egyre inkább érvényesülő, egymással szembenálló két irányzatra jellemző. Az egyik a világegységet az önálló, szabad népek önkéntes, kölcsönös tiszteleten alapuló egyesülésétől várja, a másik, ha nyíltan nem is, hallgatólagosan az emberiséget alárendelt és uralkodó népekre osztja, és az egységet a hatalmasok erőszakával, diktatúrájával akarja megvalósítani.

Nem vitatható azonban, hogy a kis és a közép nagyságú államok tevékeny részvétele a nemzetközi politikai életben sokkal inkább záloga lehet a békének, mint valamely, a függetlenségüknek hadat üzenő „nagyhatalmi világkormány“.

Bodor András

Norbert Ott
grafikája